

Alicja Gontarek¹

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Instytut Pamięci Narodowej

alicja.gontarek@onet.pl

Żydzi radzyńscy na fotografiach – błędy w opisach katalogu YIVO

Radzyń Jews on photographs – errors in YIVO catalogue descriptions

Keywords: catalogue, exhibition, Jews, Radzyń Podlaski, YIVO

Słowa kluczowe: katalog, wystawa, Żydzi, Radzyń Podlaski, YIVO

Od 10 lat, a może dłużej, dostępna jest dla wszystkich użytkowników internetu wystawa przygotowana przez YIVO pod tytułem *People from Thousand Towns*. Właściwie nie jest to ekspozycja w dosłownym tego słowa znaczeniu, lecz katalog zdjęć (wraz z opisem) portretujących życie Żydów w przedwojennych sztetlach. Pozyskiwano je w różny sposób. Jeden z nich polegał na włączaniu do katalogu fotografii prasowych z nowojorskiego dziennika „Forwerts”, który wychodził w okresie międzywojennym. Ponieważ Zagłada doprowadziła do całkowitego zaniku kultury Żydów małomiasteczkowych, każdy taki materiał jest cenny, ponieważ tworzy skonkretyzowany materiał poznawczy. Wśród wizerunków Żydów znalazły się na wystawie/katalogu i te wykonane w Radzynie Podlaskim.

„Forwerts” to gazeta wychodząca w języku jidysz od końca XIX w., która w pewnym momencie na swoich ostatnich paru stronach zatytułowanych *Kunst wejlage*, czyli sekcja artystyczna, zaczęła zamieszczać zdjęcia polskich i rosyjskich Żydów z krótkimi komentarzami tłumaczonymi na język angielski. Nie prezentują one wysokiego poziomu artystycznego, a są zwykłymi fotografiami, do jakich jesteśmy dziś przyzwyczajeni w gazetach. Podpisy pod nimi są błahе, choć nie zawsze bohaterami tych stron dziennika byli przeciętni, zwykli Żydzi. Często informowano np., o śmierci małomiasteczkowych autorytetów albo o drobniejszych wydarzeniach ważnych tylko tych małych środowisk. Dział ten był pełen tego typu ciekawostek ze sztetli. Nie jest to zatem kronika fotograficzna oddająca bieg życia społecznego czy politycznego. Nie ma też żadnego klucza, wedle którego zamieszczano zdjęcia.

YIVO na ekspozycji pokazało 5 zdjęć wykonanych jakoby w Radzynie Podlaskim. Niestety, dwa z nich pochodzące z „Forwards” nie zostały wykonane na ziemi radzyńskiej. Pierwsze, z 1923 r. przedstawia sojfera, czyli osobę, która, wedle ścisłych reguł, przepisywała Torę (fot. 1). Zwyczaj ten utrzymywał się mimo wynalezienia druku. Gdy sięgnęłam do oryginału, okazało się jednak, że pod fotografią nie ma informacji o radzyńskim pochodzeniu sojfera. Natomiast obok tego zdjęcia zamieszczono w gazecie inne wykonane w Radzynie, którego brak w katalogu YIVO. Ktoś więc pomylił się i błędnie zidentyfikował tego Żyda jako radzyńskiego sojfera.

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1556-1954>

Fot. 1. Żydowski sojfer. Źródło: „Forwards”, vol. 26, no. 9302/1923, s. 19.

Pominięta na internetowej wystawie fotografia prezentuje, jak głosi podpis w jidysz, Berla Diamenta z wnuczką (fot. 2). Nie wiemy, kim był. Zapewne jakiś nowojorski redaktor uznał, że jest ona urokliwa i zamieścił ją w sekcji artystycznej. Jej autorem jest L. Bernson. Co ciekawe, nieznamość jidysz owego redaktora spowodowała, że materiał ten podpisa-no w następujący sposób: *Diament of Radzyn and his great-granddaughter*, co tłumaczymy jako *Radzyński diament* [czy Diament Radzynia] i jego prawnuczka. Ten, kto dokonywał przekładu z jidysz, ominął zatem imię portretowanego Żyda, a z wnuczki zrobił prawnuczkę, nadając ponadto swoją interpretację zdjęciu. Pod jej wpływem zwykły dziadek z wnuczką z Radzynia stał się żydowskim „diamentem”, któremu w domyśle, zapewne ze względu na wiek i dokonania, należał się ten szczególny przydomek. W wersji jidysz nie pojawia się tego rodzaju „diamentowa” konotacja, prócz nazwiska, jakich w międzywojennej Polsce było wśród Żydów tysiące.

Fot. 2. Berl Diamant z wnuczką. Źródło: „Forwards”, vol. 26, no. 9302/1923, s. 19.

Innego rodzaju pomyłka pojawiła się w związku z drugim błędnie opisanym w katalogu zdjęciem. To pochodzi z „Forverts” datowanym na wrzesień 1933 r. Na fotografii widzimy portret Israela Mejera (Ha-Kohena) Kagana (1838-1933) (fot. 3). Wedle katalogowego podpisu miał on w wieku 100 lat umrzeć w Radzynie, co z punktu widzenia historii regionalnej wydaje się informacją ciekawą. Postać ta jest bardzo znana w żydowskiej tradycji jako autor dzieła *Chofec Chaim* i założyciel ruchu Musar itd.

Fot. 3. Israel Mejer Kagan. Źródło: „Forwarts”, vol. 37, no 13.086/1933, s. 15.

Konfrontacja podpisu katalogowego z gazetowym w jidysz przynosi i tym razem poprawkę w związku z miejscem jego śmierci. Kagan nie zakończył bowiem życia w Radzynie Podlaskim, ale w Raduniu (ob. grodzieński), a ten leży na historycznej Wileńszczyźnie, około 80 km od Wilna.

W katalogu tym roi się od tego typu pomyłek. Radzyń Podlaski nie jest tu wyjątkiem.

English version

For 10 years, or maybe even longer, an exhibition named *People from Thousand Towns*, prepared by YIVO, has been available for all of the Internet users. Basically speaking, it is not a display in the literal sense of the word, but a catalogue of several pictures (together with their descriptions), which portray lives of Jews in pre-war shtetls. The photographs were acquired in various ways. One of these ways consisted in inclusion of press photographs of New York's "Forwarts" journal, which was continually published in the interwar period, into the catalogue. Because the Holocaust led to the complete disappearance of the small town Jewish culture, every piece of such material is precious, for it constitutes specified cognitive material. Among the images of Jews, the exhibit/catalogue also presents those photographs which were taken in Radzyń Podlaski.

„Forwards” is a newspaper published in the Yiddish language, up to the end of the 19th century, which in a certain moment, on the several last pages titled *Kunst wejlage*, in other words artistic section, had started to include photographs of Polish and Russian Jews with short comments translated into English. They do not present high artistic quality and they are merely plain photographs, which resemble standard pictures which we may find in today’s newspapers. The captions under those photographs are paltry, although the characters portrayed on those pages of the journal, were not always common, average Jews. The newspaper often informed about e.g. deaths of small-town authorities or even smaller events which were important only for those tiny communities. The section was full of that kind of curiosities from shtetls. Therefore, it is not a photographic chronicle, which reflects the course of social or political life. There is also no key, according to which the photographs were posted.

YIVO presented 5 photographs at the exhibition, which were supposedly made in Radzyń Podlaski. Unfortunately, two of them, originating from “the Forwards” were not taken on the Radzyń’s soil. The first one, from 1923, presents a sopher - namely a person who, based on strict rules, transcribed Torah. This custom remained even after the print was discovered. When I examined the original, however, it turned out that under the photograph, there is no information about Radzyń’s origin of the sopher. On the other hand, right next to the picture, the newspaper presented another photograph, which was taken in Radzyń and which was absent in the YIVO catalogue. This means that somebody made a mistake and wrongfully identified that Jew as a Radzyń’s sopher.

The photograph, which was omitted in the exhibition, presents, as the description in Yiddish states, Berl Diamant with his granddaughter. We do not know who he was. Probably some New York editor considered that the picture is charming and posted it in the artistic section. The photograph author’s name is L. Bernson. Moreover, what may seem interesting, the lack of knowledge of editor’s Yiddish caused, that the material was captioned in the following way: Diamant of Radzyń and his great-granddaughter, which after translation into the Polish language, may be understood as Diamond of Radzyń [or Radzyń’s Diamond] and his great-granddaughter. Therefore, a person who translated the Yiddish words, omitted the name of portrayed Jew and made a great-granddaughter out of a granddaughter and moreover, he added his own interpretation to the photograph. Because of that, the simple grandfather together with her granddaughter from Radzyń became a Jewish “diamond”, who presumably, because of his age and achievements earned this unique alias. The Yiddish version does not contain such “diamondlike” connotations, except the surname, which in the interwar Poland, belonged to thousands of Jews.

Another kind of mistake appeared in relation to a second of wrongfully captioned photograph in the catalogue. This one originates from “the Forwards” and is dated September 1933. The photograph contains a portrait of Israel Mejer (Ha-Kohena) Kagana (1838-1933). According to the catalogued caption he was to die at the age of 100 in Radzyń, what from the perspective of regional history seems to be an interesting piece of information. This character is very well known in the Jewish tradition, as the author of *Chofec Chaim* and the founder of the Musar movement. The confrontation of the catalogue caption with the newspaper one in Yiddish, however, also asks for a correction in relation to the place of his death. For Kagan did not end his life in Radzyń Podlaski, but in Raduń (Grodno region), and this region lies in the historical Vilnius region, about 80 km away from Vilnius.

The catalogue is full of that kind of mistakes and Radzyń Podlaski does not constitute an exception.

Bibliografia cytowań:

„Forwards”, vol. 26, no. 9302/1923, s. 19.

„Forwards”, vol. 37, no 13.086/1933, s. 15.

<http://yivo1000towns.cjh.org>